

ตุนหวง : ดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศจีน

Dunhuang : the Land of Buddhist in China

พิภู บุษบก*

Pipu Boosabok

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของเขตตุนหวง ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในเขตตุนหวง รวมถึงงานพุทธศิลป์ของถ้ำม่อเกาคุซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับการยกย่องให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมจากองค์การยูเนสโก เพื่อให้เห็นภาพโดยสังเขปของการผลักดันเปลี่ยนอำนาจการปกครองของอาณาจักรและราชวงศ์ต่าง ๆ ซึ่งส่งผลต่อความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมถอยของพระพุทธศาสนาในเขตตุนหวง ในปัจจุบันแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเสื่อมสลายไปจากเขตตุนหวงแล้ว แต่ก็ยังคงหลงเหลือโบราณสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนาไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษา ถ้ำม่อเกาคุเป็นแหล่งศึกษาที่มีคุณค่า ภายในถ้ำแต่ละถ้ำนั้นยังเก็บรักษางานพุทธศิลป์อายุกว่า ๑,๕๐๐ ปี ไว้ได้จำนวนมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอดีตของเขตตุนหวงได้อย่างชัดเจน

คำสำคัญ : เขตตุนหวง พระพุทธศาสนา ถ้ำม่อเกาคุ งานพุทธศิลป์

* นักศึกษาปริญญาโทบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์จีนโบราณ คณะประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย
คุรุศาสตร์ปักกิ่ง (Beijing Normal University)

Abstract

The article aims to study the history of the Dunhuang, the origin of Buddhism in the area, as well as the Buddhist relics from the Mogaoku caves, which are regarded as an important Buddhist historical site and designated world cultural heritage status by the UNESCO. This artifacts provides an overview of a change of governance in Dunhuang and its impact on the prosperity and downfall of Buddhism in the region. Despite the decline of Buddhism in the area, religious remnants, such as the Mogaoku caves containing numerous invaluable Buddhist artworks, have distinctly left an indelible footprint on the legacy of Buddhism in Dunhuang.

Keywords : Dunhuang, Buddhism, Mogaoku caves, Buddhist arts

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่ดินแดนประเทศจีนเป็นเวลาสองพันกว่าปีมาแล้ว โดยแรกสุดนั้นมีการเผยแผ่เข้ามาทางดินแดนที่ตั้งอยู่ปลายสุดด้านตะวันตกของแผ่นดินจีนซึ่งก็คือเขต둔หวง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่แรกที่ได้รับการถ่ายทอดพระพุทธศาสนาเข้ามา อย่างไรก็ตามในช่วงระยะแรก พระพุทธศาสนายังไม่เป็นที่แพร่หลายนักในเขต둔หวง จนกระทั่งถึงสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันตกพระพุทธศาสนาจึงได้เริ่มแพร่หลายขึ้นในดินแดนแห่งนี้ ก่อนที่จะเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยการปกครองของอาณาจักรบูโตะและกองกำลังกุยอีจัน ซึ่งตรงกับช่วงปลายราชวงศ์ถังต่อเนื่องถึงสมัยห้าราชวงศ์และต้นราชวงศ์ซ่ง โดยในช่วงเวลาดังกล่าวพระพุทธศาสนาได้หลอมรวมเข้าสู่สังคม둔หวง ประเพณีและกิจกรรมหลัก ๆ ในสังคมล้วนแต่เป็นกิจกรรมทางศาสนา มีคติทางพุทธศาสนาแทรกอยู่ในสังคมทั่วไปทั้งในวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต อาจกล่าวได้ว่าเขต둔หวงเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์แห่งพระพุทธศาสนาในช่วงสมัย

ดังกล่าว ตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์จีน ความเจริญและตกต่ำของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการค้าบนเส้นทางสายไหมมีความสัมพันธ์สอดคล้องกัน และการผลิตเปลี่ยนยึดอำนาจปกครองของอาณาจักรและราชวงศ์ต่าง ๆ ก็ส่งผลต่อความเจริญหรือตกต่ำนั้น ในที่สุดเมื่อการค้าบนเส้นทางสายไหมหมดความสำคัญลง พุทธศาสนาในเขต둔หวงก็ถึงคราวต้องเสื่อมสลายลงไปด้วย แต่ความยิ่งใหญ่และรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในเขต둔หวงในอดีตก็ยังอยู่ในความรับรู้ของชาวโลก เพราะมีถ้ำม่อเกาคุเป็นมรดกสำคัญตกทอดมาถึงปัจจุบัน

ประวัติศาสตร์เขต둔หวงโดยสังเขป

ทางทิศตะวันตกของประเทศจีนเป็นทะเลทรายกว้างใหญ่ มีระเบียงเหอซี^๑ เป็นแหล่งโอเอซิสขนาดใหญ่ จึงเป็นที่อยู่อาศัยและเส้นทางติดต่อสัญจรของชนเผ่าต่าง ๆ มาแต่โบราณ เป็นจุดเชื่อมต่อของการเดินทางจากดินแดนจงหยวน (中原 zhōngyuán) หรือดินแดนภาคกลางของจีนเข้าสู่ดินแดนตะวันตก^๒ บนเส้นทางสายไหม ความอุดมสมบูรณ์ของระเบียงเหอซีทำให้มีประชากรหนาแน่นกว่าเขตอื่นและเป็นที่หมายปองของทุชนเผ่า

เขต둔หวง (敦煌 dūnhuáng) เป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมายาวนานหลาย

^๑ ระเบียงเหอซี (河西走廊 hēxī zōuláng : Hexi Corridor) เป็นพื้นที่ราบแคบ มีความยาวประมาณ ๑,๐๐๐ กิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของมณฑลกานซู (甘肃 gānsù) เนื่องจากมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบแคบทอดตัวยาวต่อเนื่องกันไปมีรูปร่างคล้ายระเบียงทางเดินและอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำหวงเหอ (黄河 huánghé) จึงได้ชื่อว่าระเบียงเหอซี เขตตะวันออกสุดของระเบียงเหอซีเริ่มต้นที่เทือกเขาอุซซาว (乌鞘岭 wūshāolíng) ทอดยาวไปทางตะวันตกจนไปถึงสุดที่ด่านยูเหมิน (玉门关 yùménguān) ที่เขต둔หวง ทางด้านเหนือและด้านใต้ถูกประกบด้วยภูเขาฉีเหลียน (祁连山 qíliánshān) ภูเขาฮาเอ๋อจิน (阿尔金山 ā'ěrjīnshān) ภูเขาหม่าจิง (马鬃山 mǎzōngshān) ภูเขาเหอหลี (合黎山 hélíshān) และภูเขาหลงไผ่ (龙首山 lóngshǒushān) ตลอดเขตเส้นทางระเบียงเหอซีเป็นที่ตั้งของเมืองสำคัญ ได้แก่ อู่เว่ย์ (武威 wūwēi) จางเย่ (张掖 zhāngyè) จี๋จวน (酒泉 jǐuquán) และ둔หวง (张力仁 2006 : 1)

^๒ ดินแดนตะวันตก (西域 xīyù) หมายถึงอาณาจักรและเขตปกครองต่าง ๆ ที่อยู่ทางทิศตะวันตกของด่านยูเหมินและด่านหยางกวน (阳关 yángguān) ครอบคลุมพื้นที่ของเขตปกครองตนเองซินเจียง (新疆 xīnjiāng) และบางส่วนของเอเชียกลางในปัจจุบัน

พันปี ตั้งอยู่บริเวณด้านตะวันตกสุดของระเบียบเหอซี จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า เขต둔หวงมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ก่อนยุคราชวงศ์เซี่ย (夏 xià : ประมาณ ๒๐๗๐-๑๖๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช) ซึ่งเป็นราชวงศ์แรกที่ปรากฏในประวัติศาสตร์จีน ประเทศจีนมีชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่มาก ส่วนใหญ่ตั้งหลักแหล่งอยู่ทางตะวันตกของประเทศ ในสมัยราชวงศ์ซาง (商 shāng : ๑๖๐๐-๑๐๔๖ ปีก่อนคริสต์ศักราช) และราชวงศ์โจว (周 zhōu : ๑๐๔๖-๒๕๖ ปีก่อนคริสต์ศักราช) เขต둔หวงมีชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่เช่น ชนเผ่าเซียง (羌 qiāng) ชนเผ่าอูซุน (乌孙 wūsūn) ชนเผ่าเยว่จื่อ (月氏 yuèzhī) เป็นต้น ในยุคจ้านกว๋อ (战国 zhànguō : ๔๗๕-๒๒๑ ปีก่อนคริสต์ศักราช) จนถึงสมัยราชวงศ์ฉิน (秦 qín : ๒๒๑-๒๐๖ ปีก่อนคริสต์ศักราช) เขต둔หวงตลอดจนทั่วทั้งเขตพื้นที่ระเบียบเหอซีถูกปกครองโดยชนเผ่าเยว่จื่อ

พื้นที่ระเบียบเหอซีเป็นดินแดนห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจซึ่งอยู่ในดินแดนจงหยวน แต่เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญทั้งทางด้านการความมั่นคงและเศรษฐกิจ เนื่องจากเป็นเขตต่อเนื่องกับชายแดนตะวันตก ราชวงศ์ต่าง ๆ จึงต้องพยายามเข้าครอบครองและควบคุม แต่เนื่องจากความห่างไกล เมื่อใดก็ตามที่อำนาจส่วนกลางอ่อนแอลง ชนเผ่าในทะเลทรายที่เข้มแข็งในเวลานั้นก็จะเข้ายึดครองเขตอุดมสมบูรณ์แห่งนี้เพื่อทำมาหากิน

สมัยต้นราชวงศ์ฮั่นตะวันตก (西汉 xīhàn : ๒๐๖ ปีก่อนคริสต์ศักราช-ค.ศ. ๙) เขตพื้นที่ระเบียบเหอซีตกอยู่ภายใต้การปกครองของชนเผ่าซงหนู (匈奴 xióngnú) เมื่อ ๑๓๔ ปีก่อนคริสต์ศักราช จักรพรรดิฮั่นอู่ตี้ (汉武帝 Hàn wǔdì) แห่งราชวงศ์ฮั่นตะวันตกต้องการยึดครองระเบียบเหอซี จึงได้ส่งราชทูตนาม จางเชียน (张骞 Zhāng Qiān) ไปยังดินแดนตะวันตกเพื่อติดต่อกับชนเผ่าเยว่จื่อและชนเผ่าอูซุนให้รวมใจตีชนเผ่าซงหนู ก่อนที่จะส่งกองทัพเข้ายึดครองเขตพื้นที่ระเบียบเหอซีจากชนเผ่าซงหนูได้สำเร็จเมื่อ ๑๒๑ ปีก่อนคริสต์ศักราช ในอีก ๖ ปีต่อมา จักรพรรดิฮั่นอู่ตี้ได้ส่งราชทูตจางเชียนไปยังดินแดนตะวันตกอีกครั้ง เพื่อบุกเบิกเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมต่อระหว่างดินแดนจงหยวนเข้าสู่ดินแดนตะวันตก เอเชียกลางจนกระทั่งถึงยุโรปที่รู้จักกันดีในนาม “เส้นทางสายไหม”

๑๑๑ ปีก่อนคริสต์ศักราช จักรพรรดิฮั่นอู่ตี้ทรงจัดระเบียบการปกครองเขตพื้นที่ระเบียบเหอซีใหม่ โดยแบ่งการปกครองออกเป็น ๔ เขต ได้แก่ จิวฉวน อู๋เว่ย จางเย่ และ 둔หวง สำหรับเขต둔หวงซึ่งอยู่สุดทางตะวันตกติดกับชายแดนทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่าน ดังนั้นจึงมีการสร้างด่านยูเหมินและด่านหยางกวนขึ้นเพื่อป้องกันการรุกรานจากอาณาจักร

และชนเผ่าต่าง ๆ ทางดินแดนตะวันตกและรักษาความสงบปลอดภัยของเส้นทางสายไหม นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การเดินทางติดต่อกันระหว่างจีนกับดินแดนต่าง ๆ ผ่านเส้นทางสายไหมก็มีความเจริญขึ้นเป็นลำดับ และส่งผลโดยตรงต่อพัฒนาการของเขตตอนหวงทั้งมีพลเมืองชาวฮั่นอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น เขตตอนหวงจึงกลายเป็นศูนย์กลางการคมนาคมบนเส้นทางสายไหมที่บรรดานักเดินทาง เช่น พุท พ้อค้ำ พระสงฆ์ จากดินแดนต่าง ๆ จะต้องเดินทางผ่านก่อนที่จะเข้าหรือออกจากดินแดนจหยวน โดยมักจะมาหยุดพักหรือพบปะแลกเปลี่ยนสินค้ากัน ส่งผลให้เขตตอนหวงกลายเป็นชุมทางการค้า รวมถึงเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมที่มีความสำคัญนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

สมัยต้นราชวงศ์ฮั่นตะวันออก (东汉 dōnghàn : ค.ศ. ๒๕-๒๒๐) เมื่อราชวงศ์ฮั่นตะวันตกหมดอำนาจ ชนกลุ่มน้อยเผ่าซงหนูได้เข้ายึดครองดินแดนระเบียงเหอซีอีกครั้ง ส่งผลให้เส้นทางสายไหมถูกตัดขาดอยู่ระยะหนึ่ง กระทั่งใน ค.ศ. ๗๕ กองทัพของราชวงศ์ฮั่นตะวันออกสามารถยึดครองดินแดนเหล่านี้คืนมาได้ พร้อมกันนั้นก็ได้ส่งราชทูตไปนำเขา (班超 Bān Chāo) ออกเดินทางไปยังอาณาจักรต่าง ๆ ของชนเผ่าในดินแดนตะวันตกเพื่อสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับอาณาจักรเหล่านั้น ส่งผลให้เส้นทางสายไหมได้รับการฟื้นฟูขึ้นมามีอีกครั้งหนึ่ง เขตตอนหวงในช่วงเวลาดังกล่าวก็ค่อย ๆ พัฒนาขึ้นจนกลายเป็นเขตพื้นที่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองเฟื่องฟูมากทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม

กระทั่งถึงปลายราชวงศ์ฮั่นตะวันออก อำนาจการปกครองส่วนกลางอ่อนแอลงทำให้เกิดกลุ่มขุนศึกจำนวนมากตั้งตนเป็นใหญ่ในหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วแผ่นดินจีน ในช่วงเวลาดังกล่าว เขตตอนหวงซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองทางการค้าถูกยึดครองโดยขุนศึกกลุ่มหนึ่งและขุนศึกกลุ่มดังกล่าวได้ทำการปล้นสะดมพ่อค้าที่เดินทางค้าขายบริเวณเส้นทางสายไหม รวมถึงกดขี่ประชาชนและชนเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยในเขตตอนหวง ทำให้เขตตอนหวงและเส้นทางสายไหมได้รับผลกระทบอย่างหนัก การค้าเกิดความขบเซา เนื่องจากพ่อค้าจากดินแดนต่าง ๆ ไม่กล้าเดินทางมาค้าขาย จนกระทั่งในสมัยสามก๊ก (三国 sānguó : ค.ศ. ๒๒๐-๒๘๐) เมื่ออาณาจักรเว่ย (魏 wèi : ค.ศ. ๒๒๐-๒๖๕) สามารถรวบรวมดินแดนตอนเหนือให้เป็นปึกแผ่นสำเร็จแล้ว ก็ได้ปราบปรามกลุ่มขุนศึกที่ยึดครองเขตตอนหวง ทำให้เขตตอนหวงกลับมาสงบ มั่นคง และทำการค้าได้อีกครั้งหนึ่ง

ในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันตก (西晋 xījìn : ค.ศ. ๒๖๕-๓๑๗) ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเขตพื้นที่ระเบียงเหอซี โดยรวมเขตปกครองจำนวน ๘ เขตในเขตพื้นที่

ดังกล่าวเข้าด้วยกันแล้วตั้งเป็นเขตเหลียงโจว (凉州 liángzhōu) โดยกำหนดให้เขต둔หวง เป็นเขตหนึ่งในการปกครองของเขตเหลียงโจว ในช่วงเวลาดังกล่าวเขต둔หวงถือเป็น ศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของเขตเหลียงโจว ต่อมาในช่วงปลายสมัยราชวงศ์จินตะวันตก จนถึงตลอดสมัยราชวงศ์จินตะวันออก (东晋 dōngjīn : ค.ศ. ๓๑๗-๔๒๐) เป็นช่วงที่แผ่นดิน จินเกิดความวุ่นวาย แยกแยกเป็นอาณาจักรเล็ก ๆ จำนวนมาก ประวัติศาสตร์จีนเรียกช่วง เวลานี้ว่ายุค ๑๖ อาณาจักร (十六国 shíliùguó : ค.ศ. ๓๐๔-๔๓๙) ในยุคนี้นี้เขต둔หวงถูก แย่งชิงโดยอาณาจักรต่าง ๆ ที่พลัดเปลี่ยนกันขึ้นมามีอำนาจตามลำดับ ได้แก่ เฉียนเหลียง (前凉 qiánliáng : ค.ศ. ๓๑๔ หรือ ๓๒๐-๓๗๖) เฉียนฉิน (前秦 qiánqín : ค.ศ. ๓๕๑-๓๙๔) โฮ่วเหลียง (后凉 hòuliáng : ค.ศ. ๓๘๖-๔๐๓) ซีเหลียง (西凉 xīliáng : ค.ศ. ๔๐๐-๔๒๑) และเป่ย์เหลียง (北凉 běiliáng : ค.ศ. ๓๙๗ หรือ ๔๐๑-๔๓๙) ในสมัยการปกครองของ อาณาจักรซีเหลียง เขต둔หวงได้รับการสถาปนาเป็นเมืองหลวงของอาณาจักร นับเป็น ครั้งแรกและครั้งเดียวที่เขต둔หวงได้ขึ้นสู่สถานะสูงสุด แม้ว่าช่วงเวลาดังกล่าวเขต둔หวง จะถูกเปลี่ยนมือปกครองโดยหลายอาณาจักร แต่เนื่องจากทุกอาณาจักรต่างให้ความสำคัญกับการพัฒนาเขต둔หวงตลอดจนพื้นที่ระเบียงเหนือทั้งหมด ทำให้เขตพื้นที่ดังกล่าว มีความเข้มแข็งมั่นคง เจริญรุ่งเรืองทั้งทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม โดยเฉพาะพระพุทธ ศาสนาที่เริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้นในเขต둔หวงนับตั้งแต่สมัยราชวงศ์จินตะวันตกเป็นต้นมา เนื่องมาจากการสนับสนุนของผู้ปกครองในช่วงเวลาดังกล่าว

ใน ค.ศ. ๔๓๙ อาณาจักรเป่ย์เว่ย (北魏 běiwèi : ค.ศ. ๓๘๖-๕๓๔) เข้มแข็ง จนสามารถปราบปรามอาณาจักรซีเหลียงได้สำเร็จ รวบรวมดินแดนตอนเหนือของจีน เข้าด้วยกันทำให้แผ่นดินจีนเข้าสู่สมัยการปกครองของราชวงศ์เหนือและราชวงศ์ใต้ (南北朝 nánběicháo : ค.ศ. ๔๒๐-๕๘๙) ในยุคการปกครองของอาณาจักรเป่ย์เว่ย เขต 둔หวงยังคงเป็นเขตปกครองหนึ่งของเขตเหลียงโจวที่มีความสงบและมั่นคง ต่อมาใน ค.ศ. ๕๘๑ หยางเจียน (杨坚 Yáng Jiān) มีความเข้มแข็งทางการทหาร ได้รวบรวมแผ่นดิน จีนจนเป็นปึกแผ่นและสถาปนาราชวงศ์สุย (隋 suí : ค.ศ. ๕๘๑-๖๑๘) ขึ้นปกครองแผ่นดิน และมีอำนาจปกครองเขต둔หวง แต่ราชวงศ์สุยปกครองแผ่นดินจีนได้เพียงแค่ ๓๗ ปี ก็ ถูกหลี่หยวน (李渊 Lǐ Yuān) ซึ่งราชสมบัตินั้น ค.ศ. ๖๑๘ พร้อมกับสถาปนาราชวงศ์ถัง (唐 táng : ค.ศ. ๖๑๘-๙๐๗) ขึ้นปกครองแผ่นดินจีน

ในสมัยราชวงศ์ถังได้แบ่งการปกครองของเขตพื้นที่ระเบียงเหนือออกเป็น ๓ เขต

ได้แก่ ซูโจว (肃州 sùzhōu) กวาโจว (瓜州 guāzhōu) และซาโจว (沙州 shāzhōu) โดยเขต둔หวงเป็นเขตปกครองหนึ่งของเขตซาโจว ในสมัยนี้เป็นยุคที่แผ่นดินจีนเจริญรุ่งเรืองสูงสุดยุคหนึ่งในประวัติศาสตร์ ต้นราชวงศ์ถังมีการส่งเสริมการชลประทาน เครื่องมือทำนามีประสิทธิภาพ ผลผลิตทางการเกษตรสูง หัตถกรรมก้าวหน้า อุตสาหกรรมเครื่องถ้วยชามขยายตัวมาเป็นสินค้าส่งออกที่มีชื่อเสียง เศรษฐกิจขยายตัวมาก จักรวรรดิฉินจึงเจริญรุ่งเรืองที่สุดทั้งทางการทหารและการเมือง เขต둔หวงก็ได้รับการพัฒนาจนเป็นเขตพื้นที่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม จนกระทั่งเมื่อเข้าสู่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๘ ได้เกิดความขัดแย้งครั้งใหญ่ขึ้นภายในสังคมจีน เกิดความขัดแย้งแตกสามัคคีขึ้นทั่วไประหว่างราชสำนักกับประชาชน ความขัดแย้งกันเองภายในราชสำนัก ความขัดแย้งระหว่างชนเผ่าต่าง ๆ รวมถึงความขัดแย้งระหว่างราชสำนักกับเขตปกครองท้องถิ่นต่าง ๆ ความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้นเหล่านี้ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์กบฏครั้งสำคัญ คือ เหตุการณ์กบฏอันลู่ซาน (安祿山 Ān Lùshān) และลือซือหมิง (史思明 Shǐ Sīmíng) ในระหว่าง ค.ศ. ๗๕๕-๗๖๓ แม้ว่าท้ายที่สุดราชสำนักจะปราบกบฏครั้งนั้นลงได้ แต่เหตุการณ์กบฏในครั้งนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้ราชวงศ์ถังสิ้นสุดยุคแห่งความรุ่งเรืองเข้าสู่ยุคเสื่อมถอย

หลังสิ้นสุดเหตุการณ์กบฏลงไม่นาน อาณาจักรตูฟาน (吐蕃 tǔfān) ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ปกครองโดยชาวทิเบต ตั้งอยู่บริเวณที่ราบสูงชิงไห่-ทิเบตทางทิศตะวันตกของจีนได้อาศัยโอกาสที่ราชวงศ์ถังอ่อนแอลงเพราะความขัดแย้งภายในยกกองทัพเข้ารุกรานเขตพื้นที่ระเบียงเหอซี ก่อนที่จะเข้ายึดครองเขตพื้นที่ดังกล่าวใน ค.ศ. ๗๘๖ ช่วงเวลานี้เขต둔หวงจึงถูกปกครองโดยอาณาจักรตูฟานซึ่งปกครองอยู่เป็นระยะเวลากว่า ๖๐ ปีกระทั่งถึงช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๙ อาณาจักรตูฟานเกิดความแตกแยกกันเองภายในชนชั้นปกครอง จางอี้จาว (张义潮 Zhāng Yìcháo) ชาวฮั่นซึ่งเป็นชาว둔หวงโดยกำเนิด ได้อาศัยโอกาสที่อาณาจักรตูฟานเกิดความแตกแยกในครั้งนี้ รวบรวมกำลังก่อกบฏขับไล่ผู้ปกครองชาวตูฟาน และสามารถยึดเขตพื้นที่ระเบียงเหอซีคืนสู่การปกครองของชาวฮั่นได้สำเร็จใน ค.ศ. ๘๔๘ หลังจากนั้นก็ได้เข้าสวามิภักดิ์ต่อราชวงศ์ถัง ราชวงศ์ถังจึงสถาปนากองกำลังทหารกุกุ้อจวิน (归义军 guīyìjūn) ขึ้นปกครองเขตซาโจว พร้อมกับแต่งตั้งให้จางอี้จาวดำรงตำแหน่งเจียตู่ซือ (节度使 jiédùshǐ) เป็นการเริ่มต้นยุคการปกครองโดยกองกำลังกุกุ้อจวินที่นำโดยตระกูลจาง ต่อมาใน ค.ศ. ๙๑๔ เจาอี้จิน (曹义金 Cáo Yìjīn) ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งเจียตู่ซือปกครอง

๑๙๒ วิทยุ นุชบก

เขตซาโจว เขต둔หวงจึงเข้าสู่ยุคการปกครองโดยกองกำลังก๊วยอู่จั้นที่นำโดยตระกูลเจา

ในช่วงการปกครองของกองกำลังก๊วยอู่จั้น เขต둔หวงถือได้ว่ามีความสงบสุขและมั่นคง เศรษฐกิจเจริญรุ่งเรือง กระทั่งในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ ขนเผ่าต่างเชียง (党项 dǎngxiàng) มีกำลังเข้มแข็ง จึงได้ยกกองทัพเข้ายึดครองดินแดนตอนเหนือของจีนรวมถึงเขตพื้นที่ระเบียงเหอซีแล้วสถาปนาอาณาจักรต้าเซี่ย (大夏 dàxià) หรือซีเซี่ย (西夏 xīxià) ขึ้นใน ค.ศ. ๑๐๓๘ ซึ่งปกครองเขต둔หวงด้วย จนถึง ค.ศ. ๑๒๒๗ ขนเผ่ามองโกลได้เข้ายึดครองอาณาจักรซีเซี่ย เขต둔หวงจึงถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชนเผ่ามองโกล ซึ่งต่อมาได้สถาปนาราชวงศ์หยวน (元 yuán : ค.ศ. ๑๒๗๑-๑๓๖๘) ขึ้นปกครองแผ่นดินจีน

ในสมัยการปกครองของราชวงศ์หยวน เขต둔หวงยังคงเป็นเขตที่มีความรุ่งเรืองทั้งทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม กระทั่งสิ้นสุตราราชวงศ์หยวน เขต둔หวงรวมถึงทั่วทั้งเขตพื้นที่ระเบียงเหอซีค่อย ๆ เข้าสู่ยุคเสื่อมโทรมจนถึงที่สุด เมื่อ ค.ศ. ๑๕๑๖ สมัยราชวงศ์หมิง (明 míng : ค.ศ. ๑๓๖๘-๑๖๔๔) เขต둔หวงถูกยึดครองโดยอาณาจักรถู่ฟานอีกครั้งหนึ่ง แต่ราชวงศ์หมิงไม่ได้ส่งกองทัพมายึดดินแดนนี้คืน ในยุคนั้นการค้าทางทะเลซึ่งสะดวก ปลอดภัย และคุ้มค่างว่าการค้าทางบกได้มีความสำคัญเข้าแทนที่การค้าทางบกที่มีมาก่อน ราชวงศ์หมิงจึงยอมเสียดินแดนดังกล่าวไป ตั้งแต่นั้นมาเขต둔หวงที่เคยรุ่งเรืองในอดีตกลับกลายเป็นเพียงผืนทะเลทรายว่างเปล่า ที่มีผู้คนอาศัยอยู่เบาบาง แม้ในสมัยถัดมา ราชวงศ์ชิงจะยึดดินแดนนี้คืนมาได้ แต่ก็ไม่สนใจที่จะฟื้นฟูการค้าบนเส้นทางสายไหมอีกต่อไป มีการโยกย้ายประชาชนให้เข้าไปตั้งถิ่นฐาน บุกเบิกที่ดินทำไร่ไถนา พัฒนาระบบชลประทาน ทำให้การเกษตรในเขต둔หวงพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ต่อมาใน ค.ศ. ๑๗๖๐ จักรพรรดิเฉียนหลง (乾隆 Qiánlóng) ได้ตั้งเขต둔หวงให้เป็นอำเภอหนึ่งของเขตอันซี (安西 ānxi) จนกระทั่งถึง ค.ศ. ๑๙๘๗ สำนักนายกรัฐมนตรีแห่งประเทศจีนได้อนุมัติจัดตั้งเมือง둔หวงแต่ยังคงมีฐานะเป็นอำเภอหนึ่งของเมืองจีววน มณฑลกานซู่ (甘肃 gānsù)

พระพุทธศาสนาในเขต둔หวง

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศจีนในช่วงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑ ตรงกับสมัยราชวงศ์ฮั่น (马德和王祥伟 2010 : 9) โดยเผยแผ่เข้ามาทางภูมิภาคตะวันตก

ของแผ่นดินจีน ทำให้เขต둔หวงซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านทางตะวันตกของจีนในสมัยนั้น เป็นจุดแรกสุดที่พระพุทธศาสนาได้ตั้งมั่นลงในแผ่นดินจีน อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาดังกล่าว พระพุทธศาสนายังไม่เป็นที่แพร่หลาย เนื่องจากชนชั้นปกครองในขณะนั้นยังเลื่อมใสศรัทธาในลัทธิขงจื๊ออย่างเหนียวแน่นทั่วทั้งแผ่นดินจีน จนกระทั่งเมื่อถึงสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันตก เนื่องจากผู้ปกครองของเขตเหลียงโจวซึ่งปกครองเขต둔หวงอยู่ในขณะนั้นมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงได้ให้การสนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในเขตปกครองของตนเอง ส่งผลให้พระพุทธศาสนาเริ่มแพร่หลายขึ้นในเขตเหลียงโจว โดยเฉพาะเขต둔หวงซึ่งเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของเขตเหลียงโจว ในบันทึกประวัติศาสตร์ราชวงศ์เป่ย์เว่ยในส่วนที่บันทึกเรื่องราวของพระพุทธศาสนาและลัทธิเต๋า ปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า

เขตเหลียงโจวนับตั้งแต่ยุคของจางกุ่ย์ (张轨 zhāngguǐ) เป็นต้นมา ผู้ปกครองดินแดนแห่งนี้ต่อมาทุกรุ่นต่างก็นับถือพระพุทธศาสนา เขต둔หวงมีพื้นที่ติดต่อกับดินแดนตะวันตก ผู้นับถือพระพุทธศาสนาและประชาชนทั่วไปอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติ หมู่บ้านแบบโบราณตั้งอยู่เรียงรายไม่ขาดสาย มีเจดีย์และวัดตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก (魏书 2011 : 3,031)

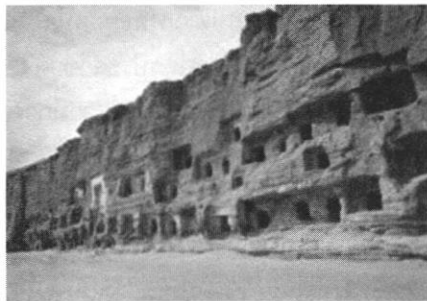
จากข้อความข้างต้นพบว่ามีกรกล่าวถึงผู้ปกครองเขตเหลียงโจวตั้งแต่สมัยจางกุ่ย์เรื่อยมาล้วนแต่นับถือพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่านับตั้งแต่สมัยราชวงศ์จิ้นตะวันตกเป็นต้นมา พระพุทธศาสนาก็ได้เริ่มแพร่หลายขึ้นแล้วในเขต둔หวง เนื่องจากตามบันทึกทางประวัติศาสตร์นั้น จางกุ่ย์เป็นขุนศึกในสมัยปลายราชวงศ์จิ้นตะวันตก ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ปกครองเขตเหลียงโจวใน ค.ศ. ๓๐๑ ซึ่งในสมัยนี้เขต둔หวงเป็นเขตปกครองหนึ่งของเขตเหลียงโจว เมื่อพระพุทธศาสนาเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชนชั้นปกครอง ก็ย่อมจะได้รับการอุปถัมภ์สนับสนุนให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและอำนวยความสะดวกในการเผยแผ่จนเป็นศาสนาหลักในเขตปกครองของตนเอง โดยข้อความในบันทึกข้างต้นที่ว่า “มีเจดีย์และวัดตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก” แสดงให้เห็นภาพความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในเขตพื้นที่นี้ได้อย่างชัดเจน

ต่อมาในช่วงยุค ๑๖ อาณาจักรซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออก ขณะที่

แผ่นดินจีนส่วนใหญ่เกิดศึกสงคราม ประชาชนต้องพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอน แต่เขตพื้นที่ระเบียงเหอซียังคงเป็นเขตพื้นที่ที่ค่อนข้างสงบและมีความมั่นคง ด้วยเหตุนี้ ประชาชนรวมถึงนักปราชญ์จำนวนมากจึงได้นิยัสงสงครามมายังเขตพื้นที่ระเบียงเหอซี โดยเฉพาะเขต둔หวง หลังจากที่ได้อพยพเข้ามาแล้วปรากฏว่า ผู้อพยพส่วนใหญ่ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาที่กำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่ในเขตนี้ เหตุผลสำคัญที่ทำให้กลุ่มผู้อพยพหันมานับถือพระพุทธศาสนาเนื่องจากกลุ่มผู้อพยพเหล่านี้ล้วนแต่ได้รับความทุกข์ยากอย่างแสนสาหัสจากภัยสงคราม ต้องพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอน สูญเสียญาติพี่น้องและทรัพย์สิน ทำให้พวกเขาต้องการแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นที่พึ่งเพื่อให้พ้นจากความทุกข์ เกิดความสงบสุขในชีวิตตนเอง จึงได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาที่สามารถให้คำตอบในเรื่องของความสงบทางจิตใจได้เป็นอย่างดี การฝึกสมาธิทำให้จิตสงบ เกิดสติปัญญาแก้ไขปัญหา มีความหวังในชีวิตอนาคต ช่วงยุค ๑๖ อาณาจักรนั้นมีพระสงฆ์จำนวนหนึ่งได้เดินทางจาริกมายังเขต둔หวง และได้ตั้งหลักแสดงพระธรรมเทศนาเผยแผ่หลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ ทำให้ผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจำนวนมากทั้งจากเขต둔หวงเองรวมไปถึงจากทั่วทุกเขตของเขตพื้นที่ระเบียงเหอซีเดินทางมายังเขต둔หวงเพื่อศึกษาและปฏิบัติธรรม ส่งผลให้เขต둔หวงกลายเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาของเขตพื้นที่ระเบียงเหอซี

ใน ค.ศ. ๓๖๖ ซึ่งเป็นช่วงที่เขต둔หวงอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรเฉียนจินอันเป็นอาณาจักรหนึ่งในยุค ๑๖ อาณาจักร ได้มีพระสงฆ์รูปหนึ่งนามว่าเล่อจุน (乐傳 lèzūn) เดินทางจาริกแสวงบุญเรื่อยมาจากทางฝั่งตะวันออกของแผ่นดินจีน จนกระทั่งวันหนึ่งในเวลาสายัณห์ เมื่อพระรูปนี้ได้เดินทางจาริกมาถึงบริเวณทิศตะวันออกของเซิงเซาหมิงซา (鸣沙 míngshā) ทันใดนั้นก็ได้มองเห็นแสงอาทิตย์ที่สาดส่องไปยังยอดเขาซานเวย (三危 sānwēi) ซึ่งอยู่ตรงข้ามเซาหมิงซามีแสงอันรุ่งโรจน์ดงาม ประจักษ์ว่ามีพระสงฆ์นับพันนับหมื่นรูปปรากฏกายอยู่ภายใต้แสงทองของดวงอาทิตย์ ท่านจึงดำริว่าพื้นที่แห่งนี้จะต้องเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้นจึงได้เดินทางไปยังพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อขอรับบริจาคเงิน และเกณฑ์คนให้มาช่วยกันขุดเจาะถ้ำบริเวณเนินผาชันของเซาหมิงซาเพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับนั่งสมาธิปฏิบัติธรรม เกิดเป็นถ้ำแห่งแรกขึ้นในเขต둔หวง (顾虹 2011 : 39-40) โดยได้ขนานนามถ้ำแห่งนี้ว่า ถ้ำม่อเกาคุ (莫高窟 mògāokū) ซึ่งมีความหมายว่า สถานที่สูงแห่งทะเลทราย (高用华 2009 : 14)

เริ่มต้นประวัติศาสตร์ของโบราณสถานทางพระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ของโลกแห่งหนึ่ง นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ถ้ำม่อเกาคุ

นับตั้งแต่ ค.ศ. ๓๖๖ อันเป็นปีที่ถ้ำม่อเกาคุถ้ำแรกถูกสร้างขึ้นมานั้น ถ้ำม่อเกาคุก็ได้รับการขุดเจาะสร้างถ้ำเพิ่มเติมเรื่อยมาอีกหลายยุคหลายสมัย ในบางยุคนั้นการขุดเจาะสร้างถ้ำม่อเกาคุถือเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่สำคัญกิจกรรมหนึ่งของสังคมขุนนางที่ประชาชนทุกชนชั้นต่างก็เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมนี้ การขุดเจาะสร้างถ้ำม่อเกาคุมิได้เป็นเพียงการขุดเจาะถ้ำขึ้นมาเฉย ๆ แต่ภายในถ้ำจะถูกขุดเจาะให้มีลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่งดงาม มีการประดิษฐ์ฐานรูปประติมากรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระศรีศากยมุนี พระโพธิสัตว์ เป็นต้น รวมถึงผนังถ้ำแต่ละแห่งจะมีการวาดงานจิตรกรรมเกี่ยวกับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีรายละเอียดและความงามแตกต่างกันไปตามพัฒนาการของแต่ละยุคสมัย ถ้ำม่อเกาคุถือได้ว่าเป็นโบราณสถานสำคัญทางพระพุทธศาสนาและเป็นสถานที่ที่รวบรวมงานพุทธศิลป์อันทรงคุณค่าแห่งสำคัญของโลกในปัจจุบัน

ในยุคอาณาจักรเป่ย์เว่ยซึ่งเป็นยุคต่อมาหลังจากยุค ๑๖ อาณาจักร ผู้ปกครองของอาณาจักรแห่งนี้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จึงได้สนับสนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองและแพร่หลายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในเขตปกครองของตน ในยุคอาณาจักรเป่ย์เว่ยนี้พบว่ามีการขุดเจาะสร้างถ้ำม่อเกาคุเพิ่มเติมขึ้นอีก ๑๓ ถ้ำ ต่อมาในสมัยราชวงศ์สุย พระพุทธศาสนายังคงได้รับการสนับสนุนให้เจริญรุ่งเรืองเช่นเดิม เนื่องจากหยางเจียนหรือจักรพรรดิสุยเหวินตี้ (隋文帝 Suíwéndì) ปฐม

จักรพรรดิแห่งราชวงศ์สุยตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ ๑๓ ปีนั้นได้ใช้ชีวิตอยู่ในอารามแม่ชีมาโดยตลอด ทำให้ได้รับการปลูกฝังทางพระพุทธศาสนามาตั้งแต่เด็ก เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว จึงได้ให้การสนับสนุนพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปทั่วแผ่นดินจีน มีการกำหนดให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ รวมถึงออกกฎหมายปกป้องพระพุทธศาสนา (顾虹 2011 : 62) ในช่วงเวลาดังกล่าวมีการสร้างวัดวาอารามและเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุขึ้นเป็นจำนวนมากทั่วทั้งแผ่นดิน รวมถึงที่เขต둔หวง โดยจักรพรรดิสุยเหวินตี้ยังเคยเสด็จมาเยือนดินแดนแห่งนี้ด้วยพระองค์เอง แม้ว่าราชวงศ์สุยจะปกครองแผ่นดินจีนเพียงแค่ ๓๗ ปี แต่มีการขุดเจาะสร้างถ้ำม่อเกาคุ่มากถึง ๗๗ ถ้ำ ซึ่งแต่ละถ้ำล้วนแต่เป็นถ้ำขนาดใหญ่ ซึ่งบประมาณและแรงงานจำนวนมากนอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาหลายกิจกรรม โดยเฉพาะการคัดลอกและรวบรวมพระไตรปิฎก รวมถึงสนับสนุนการออกบวชของพระสงฆ์และแม่ชีทำให้จำนวนพระสงฆ์และแม่ชีมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น (马德和王祥伟 2010 : 23-26)

หลังจากตระกูลหลี่สามารถแย่งชิงราชสมบัติจากจักรพรรดิแห่งราชวงศ์สุย สถาปนาราชวงศ์ถังปกครองแผ่นดินจีนแล้ว ก็ได้พัฒนาแผ่นดินจีนอย่างจริงจัง นำพาแผ่นดินจีนเข้าสู่ยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดยุคหนึ่งในประวัติศาสตร์ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาในสมัยราชวงศ์ถังตอนต้นก็ได้รับการสนับสนุนจากจักรพรรดิรวมถึงบรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตจนมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่ง มีการสร้างวัดขึ้นเป็นจำนวนมากในพื้นที่ต่าง ๆ รวมถึงเขต둔หวง ถ้ำม่อเกาคุในสมัยราชวงศ์ถังตอนต้นได้รับการขุดเจาะสร้างถ้ำเพิ่มอีกกว่า ๑,๐๐๐ ถ้ำ นับว่ามีจำนวนมากที่สุดในการสร้างถ้ำภายในยุคสมัยเดียว อย่างไรก็ตามแม้ว่าตั้งแต่สมัยราชวงศ์จิ้นตะวันตกจนถึงสมัยราชวงศ์ถังตอนต้น พระพุทธศาสนาของเขต둔หวงจะมีความเจริญรุ่งเรือง มีการสร้างวัดวาอาราม มีการดำเนินกิจกรรมทางศาสนา แต่ส่วนใหญ่แล้วผู้ที่มิชอบกับการเข้าร่วมและดำเนินกิจกรรมทางศาสนาส่วนใหญ่จำกัดอยู่แต่ในกลุ่มของพระสงฆ์ ชนชั้นปกครองและชนชั้นสูงเท่านั้น และพระพุทธศาสนายังมิได้ถูกหลอมรวมเข้าสู่สังคมของเขต둔หวงมากนักในช่วงเวลาดังกล่าว

เมื่อเข้าสู่ในข่วงปลายราชวงศ์ถัง สมัยห้าวราชวงศ์จนถึงต้นราชวงศ์ซ่ง อันเป็นช่วงที่เขต둔หวงถูกปกครองโดยอาณาจักรภู่านและกองกำลังก๊วยอู่จั้น ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้เป็นช่วงที่กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาในเขต둔หวงเจริญรุ่งเรืองสูงสุด เนื่องจากทั้งผู้

ปกครองชาวญี่ปุ่นและผู้ปกครองของกองกำลังยุคอื่นต่างก็มีความเลื่อมใสอย่างแรงกล้าต่อพระพุทธศาสนา จึงได้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองรวมถึงพัฒนาให้เขต둔หวงกลายเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในเขตพื้นที่ระยองเหนือ ในช่วงที่อาณาจักรญี่ปุ่นสามารถเข้ายึดครองเขต둔หวงได้สำเร็จนั้น เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่ผู้ปกครองของอาณาจักรญี่ปุ่นในขณะนั้นกำลังส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายในอาณาจักรญี่ปุ่นพอดี ดังนั้นพระพุทธศาสนาในเขต둔หวงจึงได้รับการส่งเสริมให้เจริญรุดหน้าเช่นเดียวกัน ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าว สังคม둔หวงยังไม่มั่นคงนัก อันเนื่องมาจากการต่อต้านการปกครองของอาณาจักรญี่ปุ่นของชาว둔หวงบางส่วน เพื่อที่จะขจัดปัญหาความขัดแย้งในสังคม ผู้ปกครองของอาณาจักรญี่ปุ่นจึงให้การส่งเสริมพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาเป็นเครื่องมือในการรักษาอำนาจของตนเอง (李亚 2009 : 45)

แม้ว่าพระพุทธศาสนาที่กำลังแพร่หลายอยู่ในอาณาจักรญี่ปุ่นจะเป็นพุทธศาสนา มหายานแบบทิเบตหรือวัชรยาน ซึ่งแตกต่างกับพุทธศาสนาที่แพร่หลายอยู่ในเขต둔หวง ซึ่งเป็นพุทธศาสนา มหายานแบบจีน แต่เนื่องจากประชาชนในเขต둔หวงส่วนใหญ่เป็นชาวยุโรป ได้รับถ่ายทอดวัฒนธรรมของชาวยุโรปมาเป็นเวลานานจนกระทั่งยังรำลึกถึงในสังคม둔หวง ดังนั้นรูปแบบสังคมและวัฒนธรรมของ둔หวงในช่วงเวลาดังกล่าวยังคงสืบทอดรูปแบบวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากราชวงศ์ถังดั้งเดิม กิจกรรมทางศาสนา เช่น การขุดเจาะถ้ำมอเกาคุ ก็ยังคงเป็นกิจกรรมของพระสงฆ์และประชาชนชาวยุโรป (马德 1997 : 92) ดังนั้นพุทธศาสนานิกายมหายานแบบจีนจึงยังคงได้รับการสืบทอดต่อไปในเขต둔หวง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้ปกครองอาณาจักรญี่ปุ่นจะมีได้เปลี่ยนรูปแบบพุทธศาสนาในเขต둔หวงให้เป็นพุทธศาสนา มหายานแบบวัชรยาน แต่การสนับสนุนการเผยแผ่พุทธศาสนาของอาณาจักรญี่ปุ่นโดยมีจุดประสงค์หลักเพื่อใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการรักษาอำนาจทางการเมืองก็นับว่าส่งผลต่อพระพุทธศาสนาในเขต둔หวง เนื่องจากพระพุทธศาสนาได้ถูกเผยแผ่ลงสู่ระดับประชาชนมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีต จนกระทั่งเกิดการหลอมรวมเป็นส่วนเดียวกันกับสังคมของเขต둔หวง ส่งผลให้สังคม둔หวงกลายเป็นสังคมที่ยึดเอาพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานหลักทางความคิด ประเพณีและกิจกรรมต่าง ๆ ในวิถีชีวิตประจำวัน ที่ยึดถือปฏิบัติกันในสังคมล้วนแต่เป็นประเพณีและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาหรือมีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น และลักษณะดังกล่าว

ยังคงปรากฏสืบต่อมาในสมัยการปกครองโดยกองกำลังกุยอู่จั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าในช่วงการปกครองของอาณาจักรกู๋ฟานและกองกำลังกุยอู่จั้นถือเป็นยุคที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองที่สุดในประวัติศาสตร์ของเขต둔หวง

ในสมัยการปกครองของอาณาจักรกู๋ฟาน ชนชั้นปกครองได้สนับสนุนการออกบวชของพระสงฆ์ รวมถึงส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปทั่วเขต둔หวง ในสมัยดังกล่าว พระสงฆ์ได้รับการยกฐานะทางสังคม พร้อมกับได้รับสิทธิพิเศษหลายประการจากชนชั้นปกครอง เช่น ยกเว้นการเก็บภาษี ยกเว้นการถูกเกณฑ์ไปทำสงคราม ได้รับการอุปถัมภ์จากชนชั้นปกครอง เป็นต้น การสนับสนุนส่งเสริมดังกล่าวทำให้จำนวนพระสงฆ์ในเขต둔หวงเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว จากการศึกษาของศาสตราจารย์หวังซินเจียง (荣新江 2001 : 216) พบว่า การมีพระสงฆ์เป็นจำนวนมากถือเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของสังคม둔หวง โดยจำนวนของพระสงฆ์รวมไปถึงกลุ่มผู้พึ่งพาอาศัยพระสงฆ์พบว่ามีจำนวนมากกว่า ๑ ใน ๕ ของประชากรทั้งหมด การที่จำนวนของพระสงฆ์มีอยู่เป็นจำนวนมากเช่นนี้ ทำให้ผู้ปกครองของอาณาจักรกู๋ฟานซึ่งปกครองเขต둔หวงอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าวได้จัดตั้งระบบการปกครองพระสงฆ์ขึ้น โดยมีการตั้งองค์กรปกครองและกำหนดตำแหน่งต่าง ๆ ในการปกครองพระสงฆ์ และได้รับการสืบทอดต่อมาในสมัยการปกครองของกองกำลังกุยอู่จั้น ซึ่งศาสตราจารย์มาซาอากิชิคุซะ (竹沙雅章 1982 : 329-425 cited in 荣新江 2001 : 216-217) ได้ศึกษาระบบการปกครองของพระสงฆ์ในเขต둔หวงสมัยการปกครองของอาณาจักรกู๋ฟานและกองกำลังกุยอู่จั้นซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

สมัยอาณาจักรกู๋ฟาน ตำแหน่งสูงสุดที่ปกครองวัดและพระสงฆ์เรียกว่า ตูเจี้ยวໄໜ (都教授 dūjiàoshòu) ตำแหน่งรองลงมาได้แก่ ฟู่เจี้ยวໄໜ (副教授 fùjiàoshòu) ตูฟาหลู่ (都法律 dūfǎlǜ) ฝ่าหลู่ (法律 fǎlǜ) ตูฟานกวน (都判官 dūpànguān) และฟานกวน (判官 pànguān) ส่วนในสมัยกองกำลังกุยอู่จั้น ตำแหน่งปกครองสูงสุดเรียกว่า ตูเซิงต้ง (都僧统 dūsengtǒng) รองลงมาได้แก่ ฟู่เซิงต้ง (副僧统 fùsengtǒng) ตูเซิงเจิ้ง (都僧政 dūsengzhèng) เจิงเจิ้ง (僧政 sēngzhèng) ฟาหลู่ (法律 fǎlǜ) และฟานกวน (判官 pànguān) ส่วนในแต่ละวัดก็จะมีเจ้าอาวาส หรือชื่อจู่ (寺主 sìzhǔ) เป็นผู้ปกครอง และมีตำแหน่งรองลงมาได้แก่ ซ่างจ้าว (上座 shàngzuò) และตูเหวียน่า (都维纳 dūwēinà) สำหรับหน่วยงานสูงสุดที่ทำหน้าที่ในการปกครองดูแลวัดและพระสงฆ์ เรียกว่า ตูซือ (都司 dūsi) ตั้งอยู่ที่วัดหลงชิ่ง (龙兴寺

lóngxīngsī) ภายในตูซื่อยังมีการแบ่งหน่วยงานย่อยลงไปอีกเป็นจำนวนมาก เช่น หน่วยงานที่ทำหน้าที่บริหารจัดการรายได้จากการทำบุญ หน่วยงานที่ทำหน้าที่ควบคุมดูแลการอัญเชิญพระพุทธรูปแห่รอบเมืองในวันวิสาขบูชา หน่วยงานที่ทำหน้าที่ดูแลการจัดตั้งสถานที่ปฏิบัติธรรม หน่วยงานที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางศาสนา เป็นต้น พระสงฆ์และแม่ชีทั้งหมดจะอยู่ภายใต้การปกครองของตูซื่อและจะต้องขึ้นทะเบียนสังกัดตามวัดที่ตนเองอยู่ การเกิดระบบการปกครองพระสงฆ์ขึ้นในเขต둔หวง เป้าหมายหลักก็เพื่อจัดระบบการปกครองของพระสงฆ์ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในเขต둔หวงให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นอันแสดงให้เห็นถึงลักษณะเด่นของสังคม둔หวงซึ่งเป็นสังคมที่ประกอบไปด้วยพระสงฆ์และแม่ชีจำนวนมากได้อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงฐานะทางสังคมของพระสงฆ์ในเขต둔หวงได้เป็นอย่างดี เนื่องจากพระสงฆ์ที่อยู่ในระดับการปกครองระดับสูงถือเป็นชนชั้นสูงของสังคม ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบการปกครองของอาณาจักรญี่ปุ่นเอง ที่ปรากฏว่ามีพระสงฆ์ดำรงตำแหน่งทางการปกครองโดยตำแหน่งสูงสุด คือ ตำแหน่ง ด้าเซียง (大相) ซึ่งเทียบเท่าตำแหน่งเสนาบดี ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยผู้ปกครองอาณาจักรญี่ปุ่นบริหารราชการแผ่นดิน

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า พระพุทธศาสนาในเขต둔หวงสมัยการปกครองของอาณาจักรญี่ปุ่นและกองกำลังกุยกั๋วมีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในประวัติศาสตร์ ภายใต้การสนับสนุนของผู้ปกครองทำให้พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปสู่ประชาชนทุกระดับชั้นในสังคมของเขต둔หวง ก่อให้เกิดเป็นเขตพื้นที่ที่มีพุทธศาสนิกชนอยู่รวมตัวกันเป็นจำนวนมากเขตหนึ่งของแผ่นดินจีน อย่างไรก็ตาม สังคมจีนเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมที่เข้มแข็งและมีรากฐานทางวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาที่เข้ามาเผยแผ่จำเป็นต้องปรับแนวทางการสอนให้เข้ากับค่านิยมที่ฝังแน่นอยู่ในสังคมจีน รูปแบบการนับถือพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขต둔หวงในสมัยการปกครองของอาณาจักรญี่ปุ่นและกองกำลังกุยกั๋วจึงมีลักษณะที่น่าสนใจ คือ เป็นการนับถือโดยไม่เน้นให้ความสำคัญกับการศึกษาตีความพระธรรมหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นธรรมระดับสูง (โลกุตตรธรรม) มุ่งสู่ความหลุดพ้นอย่างแท้จริงจากความทุกข์ แต่เน้นความสำคัญที่จะให้เกิดประโยชน์ในโลกปัจจุบัน (โลกียธรรม) สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนจากกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติกันอยู่ เช่น การขุดเจาะสร้างถ้ำ การสร้างพระพุทธรูป การสร้างวัดและเจดีย์ การคัดลอกและรวบรวมพระไตรปิฎก การรักษาศีลและฟังธรรม การตั้งโรงเจเลี้ยง

พระสงฆ์ และการทำบุญให้ทาน เป็นต้น รูปแบบการนับถือเช่นนี้เป็นที่ชัดเจนว่ามาจากแนวความคิดของพุทธศาสนานิกายมหายานที่แพร่หลายอยู่ในแผ่นดินจีน อีกทั้งประชาชนในเขต둔หวงจะไม่เน้นนับถือที่ตัวพระสงฆ์แม้จะเป็นผู้มีวัตรปฏิบัติอันงดงามหรือเคร่งครัดในหลักธรรม ความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขต둔หวงดูคล้ายกับว่าจะเน้นไปที่เรื่องของวัตถุมากกว่าจิตใจ

การที่รูปแบบการนับถือพระพุทธรูปของประชาชนในเขต둔หวงเน้นไปที่ประโยชน์ทางวัตถุที่เห็นผลได้ในโลกปัจจุบัน ดังนั้นกิจกรรมทางศาสนาส่วนใหญ่ที่ปรากฏจึงเป็นกิจกรรมที่เน้นในเรื่องของการทำแล้วเกิดสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม กิจกรรมสามารถแสดงให้เห็นถึงแนวคิดนี้ได้ชัดเจนที่สุด คือ กิจกรรมการการขุดเจาะสร้างถ้ำ โดยเฉพาะถ้ำม่อเกาคุ ซึ่งถือเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่แพร่หลายไปยังประชาชนทุกชนชั้นในสังคมของเขต둔หวง วัตถุประสงค์ในการสร้างถ้ำม่อเกาคุนั้น นอกจากจะใช้เป็นสถานที่พักอาศัยและปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์แล้ว ยังเป็นสถานที่ดำเนินกิจกรรมทางพระพุทธรูปของประชาชนในสังคม ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นล้วนแต่สอดคล้องกับรูปแบบการนับถือที่เน้นประโยชน์ในการนำไปใช้ได้จริงในชีวิตปัจจุบันรวมถึงเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อสังคมตามแนวคิดของพุทธศาสนานิกายมหายาน (马德 1997 : 192)

กิจกรรมทางศาสนาที่สำคัญที่ถูกจัดขึ้นที่ถ้ำม่อเกาคุนั้น ศาสตราจารย์หม่าเต๋อ (马德 1997 : 194-198) ได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นต้นที่เกี่ยวข้องพบว่าประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้ กิจกรรมทำบุญเลี้ยงพระ กิจกรรมจุดโคมไฟ กิจกรรมคัดลอกและรวบรวมพระไตรปิฎก นอกจากนี้ยังอาจมีกิจกรรมทางพระพุทธรูปศาสนาอื่น ๆ อีก เช่น การแสดงธรรม การให้ศีลให้พร เป็นต้น แม้ว่ากิจกรรมหลังทั้ง ๒ กิจกรรมนี้จะไม่มียุทธศาสตร์ชั้นต้นบันทึกว่ามีการจัดขึ้นที่ถ้ำม่อเกาคุ แต่พบว่าถ้ำม่อเกาคุที่สร้างในสมัยราชวงศ์สุยมีการสร้างห้องแสดงธรรมขึ้น จึงสันนิษฐานได้ว่าน่าจะปรากฏกิจกรรมดังกล่าวนี้ที่ถ้ำม่อเกาคุด้วยเช่นกัน จะเห็นได้ว่ากิจกรรมดังกล่าวล้วนเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่เป็นที่แพร่หลายในสังคม둔หวงทั้งสิ้น การมาดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาที่ถ้ำม่อเกาคุส่งผลให้ถ้ำม่อเกาคุกลายเป็นพื้นที่สาธารณะในการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาของสังคม อาจกล่าวได้ว่า ถ้ำม่อเกาคุเปรียบเสมือนกับวัดอันเป็นศูนย์รวมจิตใจ ความศรัทธาและปฏิบัติทางศาสนามาร่วมกันของคนในสังคม ถือเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนาของเขต둔หวง

ความเลื่อมใสของประชาชนที่มีต่อถ้ำม่อเกาคุนั้น นอกจากจะปรากฏออกมาให้เห็นจากการใช้ถ้ำม่อเกาคุเป็นสถานที่ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาแล้ว ยังปรากฏให้เห็นจากการเข้าร่วมดำเนินการขุดเจาะสร้างถ้ำของประชาชนในเขต둔หวง โดยไม่ได้จำกัดอยู่ในกลุ่มของชนชั้นปกครองและชนชั้นสูงเท่านั้น แต่ประชาชนทั่วไปต่างก็เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้ด้วยแทบทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามถ้ำที่ถูกสร้างขึ้นนั้นจะมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างถ้ำที่ดำเนินการสร้างโดยชนชั้นปกครองและชนชั้นสูงซึ่งมากด้วยอำนาจและมีเครื่องประดับที่ถ้ำที่ดำเนินการสร้างโดยประชาชนที่มีแต่กำลังกายและแรงศรัทธา โดยถ้ำที่สร้างโดยชนชั้นปกครองและชนชั้นสูงจะเป็นถ้ำขนาดใหญ่ มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่งดงาม ขณะที่ถ้ำที่ดำเนินการสร้างโดยประชาชนทั่วไปนั้นจะเป็นเพียงถ้ำขนาดเล็กและไม่มีความงดงามเท่า

การสร้างถ้ำโดยประชาชนทั่วไปนั้น จะเป็นการทำบุญร่วมกันของผู้ที่มีจิตศรัทธา จะร่วมดำเนินการสร้าง หรือบางครั้งก็เป็นการเข้าร่วมทำบุญกับวัดหรือหน่วยงานต่าง ๆ (党燕妮 2007 (2) : 36) ขณะเดียวกันก็มีถ้ำบางแห่งถูกสร้างโดยบุคคลในตระกูลเดียวกัน เพื่อให้เป็นถ้ำประจำตระกูล พร้อมทั้งมีการสืบทอดการบูรณปฏิสังขรณ์ต่อกันมาอย่างรุ่นลูกหลาน นอกจากนี้ยังมีถ้ำที่ดำเนินการสร้างโดยพระสงฆ์และนำแช่ของตนมาใส่ไว้หน้าชื่อของถ้ำที่สร้างเพื่อให้เป็นถ้ำประจำตระกูลเช่นเดียวกัน ซึ่งถ้ำที่พระสงฆ์สร้างนั้นก็จะได้รับการสืบทอดต่อโดยทายาทตระกูลเดียวกัน (马德 1997 : 191) ความแพร่หลายของการขุดเจาะสร้างถ้ำม่อเกาคุ โดยเฉพาะในช่วงสมัยการปกครองของก้องกั๋งกั๋งยู่จั้น ช่วงเวลาดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็นยุครุ่งเรืองของถ้ำม่อเกาคุ

นอกจากกิจกรรมการขุดเจาะสร้างถ้ำม่อเกาคุแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรมอื่น ๆ อีกหลายกิจกรรม เช่น การสร้างพระพุทธรูป การคัดลอกและรวบรวมพระไตรปิฎก การรักษาศิลและฟังธรรม การตั้งโรงเจเลี้ยงพระสงฆ์ และการทำบุญให้ทาน เป็นต้น ผู้ที่เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้มีตั้งแต่ระดับสูงสุดได้แก่ ชนชั้นปกครอง รองลงมาก็คือ ขุนนาง ชนชั้นสูงและตระกูลผู้ร่ำรวย จนถึงชนชั้นล่างของสังคม เช่น กรรมกร เกษตรกร ช่างฝีมือ เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าไม่ว่าจะเป็นชนชั้นสูงหรือชนชั้นล่าง คนรวยหรือคนจน ผู้ชายหรือผู้หญิง คนแก่หรือเด็กในเขต둔หวงต่างก็นับถือพระพุทธศาสนาและเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างกระตือรือร้น (李正宇等 1998 : 19)

การนับถือพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขต둔หวงนอกจากจะให้ความสำคัญกับประโยชน์ในการนำไปใช้ให้เห็นผลจริงแล้วยังเป็นการนับถือที่หวังสิ่งตอบแทนโดยการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขต둔หวงนั้นล้วนแต่มีเป้าหมายในการเข้าร่วมทั้งสิ้น เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมการคัดลอกพระไตรปิฎกก็มุ่งหวังเพื่อที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครองจากพระโพธิสัตว์ในด้านชีวิตความเป็นอยู่ การเดินทาง สุขภาพ เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีกรประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอีกหลายอย่างเพื่ออ้อนวอนขอในสิ่งที่ตนต้องการ เช่น การขอพรให้เขต둔หวงพ้นจากภัยธรรมชาติต่าง ๆ หรือการขอพรให้ภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นผ่านพ้นไปให้เร็วที่สุด การขอพรให้การผลผลิตการเกษตรอุดมสมบูรณ์ การไม่มีโรคระบาดเข้ามารุกราน เป็นต้น เพราะโดยปกติแล้วประชาชนคือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติมากที่สุด ยิ่งในเขต둔หวงเป็นพื้นที่โอเอซิสกลางทะเลทราย จึงต้องประสบกับภัยธรรมชาตินานาประการบ่อยครั้ง ดังนั้นในการดำรงชีวิตที่ต้องต่อสู้กับธรรมชาติ จึงทำให้พวกเขาวางหวังที่จะได้รับการปกป้องคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเหตุนี้การเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา การกราบไหว้บูชาพระ จุดมู่่งหมายหลักก็เพื่อขอพรให้พ้นจากความทุกข์ ประสบแต่ความสุข และสิ่งที่ดีงาม (党燕妮 2007 (2) : 39) การนับถือพระพุทธศาสนาที่มุ่งจะให้ได้ผลทันตาเห็นในโลกปัจจุบันและการหวังสิ่งตอบแทนเป็นรูปธรรมถือเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของการนับถือพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขต둔หวง

ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ กองกำลังกุยอู่จั้นล้อมอำนาจลง เขต둔หวงถูกยึดและปกครองโดยอาณาจักรซีเซีย ในช่วงการปกครองของอาณาจักรซีเซียเรื่อยมาจนถึงสมัยราชวงศ์หยวน แม้ว่าพระพุทธศาสนาในเขต둔หวงจะยังคงได้รับการส่งเสริมต่อมา แต่ก็เริ่มปรากฏเค้าลางแห่งความเสื่อมถอยแล้ว เนื่องจากผู้ปกครองทั้ง ๒ อาณาจักรมีภาระหนักอยู่ที่การทำสงครามเป็นส่วนใหญ่ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาจึงไม่มากเท่ายุคก่อนหน้านั้น กระทั่งเมื่อสิ้นสุดราชวงศ์หยวนเข้าสู่สมัยราชวงศ์หมิงพระพุทธศาสนาในเขต둔หวงได้เข้าสู่ยุคของความเสื่อมถอยอย่างแท้จริง

สาเหตุสำคัญของความเสื่อมถอยนี้เป็นผลโดยตรงจากการหมดความสำคัญลงของเขต둔หวง เนื่องจากในสมัยราชวงศ์หมิงเป็นต้นมา เส้นทางหลักในการติดต่อกับต่างประเทศได้เปลี่ยนจากเส้นทางบกคือ เส้นทางสายไหม ไปเป็นเส้นทางทางทะเลแทน ส่งผลให้เขต둔หวงซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางการคมนาคมบนเส้นทางสายไหมหมดความ

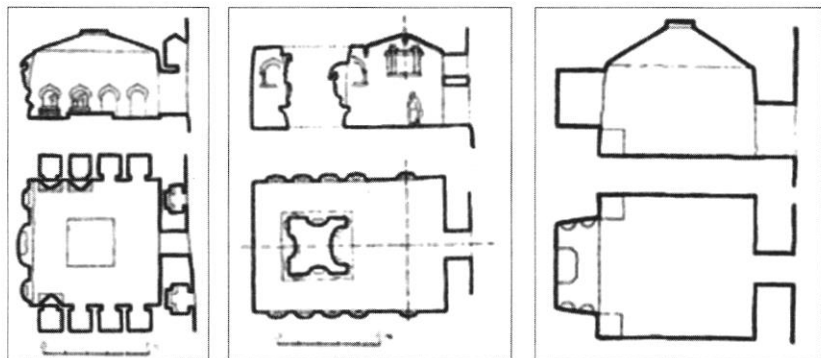
สำคัญลง และถูกละเลยจากราชวงศ์หมิงจนกระทั่งเขต둔หวงกลายเป็นเพียงผืนทะเลทรายว่างเปล่าไร้ผู้คนอาศัยอยู่ช่วงระยะหนึ่ง เมื่อเขต둔หวงหมดความสำคัญลง พระพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้ก็ปราศจากการสนับสนุนดังเช่นในอดีต จนในที่สุดแล้วพระพุทธศาสนาจึงค่อย ๆ เสื่อมสลายและสูญหายไปจากดินแดนแห่งนี้ แม้ว่าในสมัยราชวงศ์ชิงจะมีการฟื้นฟูเขต둔หวงขึ้นมาใหม่ แต่ก็ไม่ปรากฏว่ามีการสนับสนุนให้พระพุทธศาสนา กลับมารุ่งเรืองอีก สิ่งที่ยังคงหลงเหลืออยู่ให้เห็นถึงความรุ่งเรืองในอดีตของพระพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้จึงมีแต่เพียงถ้ำม่อเกาคุซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่าทางพระพุทธศาสนาที่ยืนยงมาถึงปัจจุบัน

งานพุทธศิลป์แห่งถ้ำม่อเกาคุ

ถ้ำม่อเกาคุได้รับการยกย่องให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๘๗ เป็นแหล่งโบราณสถานที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานนับพันปี เริ่มมีการขุดเจาะสร้างถ้ำแห่งแรกขึ้นในยุคอาณาจักรเจียนจินเมื่อ ค.ศ. ๓๖๖ หลังจากนั้นก็ได้รับการขุดเจาะสร้างถ้ำเพิ่มเติมในสมัยต่อ ๆ มา ได้แก่ ยุคอาณาจักรเป่ย์เว่ยในสมัยราชวงศ์เหนือใต้ สมัยราชวงศ์สุย ราชวงศ์ถัง ยุคห้าราชวงศ์ ยุคอาณาจักรซีเตี้ย ก่อนจะสิ้นสุดลงในสมัยราชวงศ์หยวนรวมระยะเวลาเกือบหนึ่งพันปี เกิดเป็นกลุ่มถ้ำขนาดใหญ่จำนวนนับพันถ้ำ ภายในถ้ำแต่ละแห่งนั้นปรากฏงานพุทธศิลป์ที่มีความงดงามและทรงคุณค่าของโลกอยู่เป็นจำนวนมาก

งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏภายในถ้ำม่อเกาคุประกอบด้วย สถาปัตยกรรม (การออกแบบลักษณะและโครงสร้างภายในถ้ำ) ประติมากรรมและจิตรกรรม ในปัจจุบันพบงานประติมากรรมในถ้ำม่อเกาคุทั้งหมด ๒,๔๑๕ ชิ้น งานจิตรกรรมตามผนังถ้ำแต่ละแห่งคิดเป็นพื้นที่รวม ๔๕,๐๐๐ ตารางเมตร รูปแบบทางศิลปะและเนื้อหาของงานพุทธศิลป์เหล่านี้จะเปลี่ยนไปตามการพัฒนาของแต่ละสมัยรวมถึงการพัฒนาของพระพุทธศาสนาเอง โดยหลัก ๆ แล้วสามารถแบ่งออกเป็นรูปแบบงานศิลปะที่แตกต่างกันได้ ๖ รูปแบบ ได้แก่ งานศิลปะสมัยราชวงศ์เหนือ งานศิลปะสมัยราชวงศ์สุย งานศิลปะสมัยราชวงศ์ถัง งานศิลปะสมัยห้าราชวงศ์ถึงต้นราชวงศ์ซ่ง งานศิลปะสมัยอาณาจักรซีเตี้ย และงานศิลปะสมัยราชวงศ์หยวน (荣新江 2001 : 305)

งานพุทธศิลป์ของถ้ำม่อเกาคุในสมัยราชวงศ์เหนือนั้น ปัจจุบันปรากฏอยู่ในถ้ำราว ๔๐ ถ้ำ โดยในด้านสถาปัตยกรรมพบว่า ลักษณะของถ้ำในยุคนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ รูปแบบ ได้แก่ “ถ้ำสมาธิ” (禅窟 chánkū) สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักอาศัยและเป็นที่นั่งสมาธิ ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ ถ้ำลักษณะนี้ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย แบบที่สองคือ “ถ้ำเจดีย์” (中心塔柱窟 zhōngxīn tǎzhūkū) ซึ่งเป็นถ้ำที่ได้รับอิทธิพลมาจากภูมิภาคพื้นถิ่น ตะวันตกของจีน และเป็นรูปแบบหลักของถ้ำในสมัยราชวงศ์เหนือ แบบสุดท้ายคือ “ถ้ำวิหาร” (宫殿窟 gōngdiànkū) ถ้ำรูปแบบนี้ได้รับอิทธิพลมาจากลักษณะตำหนักในพระราชวังหลวงสมัยราชวงศ์ฮั่นและราชวงศ์จิ้น ถือเป็นถ้ำที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมตามแบบจีน ปรากฏขึ้นในช่วงปลายราชวงศ์เหนือ (萧默 2001 : 187-199)

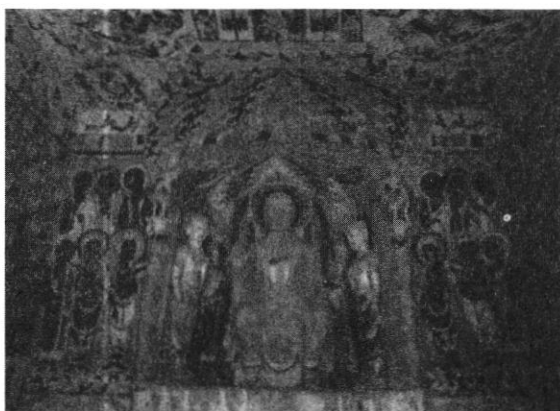
ภาพแสดงลักษณะโครงสร้างของถ้ำทั้ง ๓ แบบ
ได้แก่ ถ้ำสมาธิ (ซ้าย) ถ้ำเจดีย์ (กลาง) และถ้ำวิหาร (ขวา)

ในด้านจิตรกรรมสมัยราชวงศ์เหนือพบว่า ด้านบนของถ้ำบริเวณด้านหน้าซึ่งมีลักษณะสโลปมีการเขียนลายไม้และลายรดน้ำ ด้านหลังเป็นพื้นเรียบมีการเขียนลายไม้ประดับด้วยภาพวาดต่าง ๆ เช่น ภาพของเทพกำลังร่ายรำอยู่ในอากาศ เป็นต้น ขณะที่ผนังกำแพงทั้งสี่ด้านส่วนใหญ่วาดภาพเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ส่วนด้านประติมากรรมนั้น เนื่องจากในสมัยราชวงศ์เหนือนับถือพระศรีศากยมุนีและพระศรีอารียเมตไตร ดังนั้นประติมากรรมที่พบในถ้ำที่สร้างสมัยราชวงศ์เหนือส่วนใหญ่จึงประกอบด้วยพระศรีศากยมุนี ๑ องค์และพระโพธิสัตว์ ๒ องค์ หรือ พระศรีศากยมุนี ๑ องค์ พระอรหันต์ ๒ องค์และพระโพธิสัตว์ ๒ องค์ หรือ พระศรีศากยมุนี ๑ องค์และเทพ ๒ องค์

อย่างไรก็ตามบางถ้ำก็พบว่าแม้แต่พระศรีศากยมุนีหรือพระศรีอาริยเมตไตรเพียงองค์เดียว

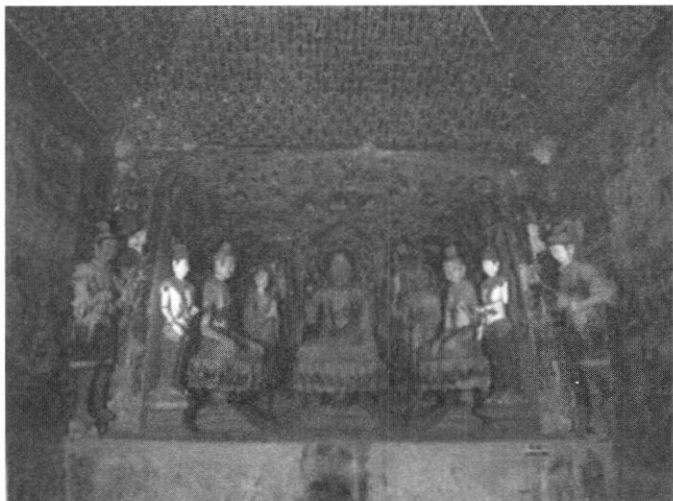
ประติมากรรมพระศรีศากยมุนีในสมัยราชวงศ์เหนือนั้นจะมีการปั้นพระวรกายให้ดูแข็งแกร่ง พระพักตร์อวบอ้วน สวมผ้าสังฆาติเปิดไหล่ขวาหรือคลุมไหล่สีแดง ลักษณะงานประติมากรรมพระศรีศากยมุนีและพระศรีอาริยเมตไตรที่ปรากฏนั้น ช่างฝีมือชาวจีนได้นำเอารูปแบบความงามและเทคนิคของจีนเข้าไปผสมผสานกับหลักเกณฑ์การสร้างตามต้นแบบ ทำให้ประติมากรรมในยุคนี้ยังคงรักษารูปแบบศิลปะแบบคันธารราฐ (Gandhara) ซึ่งเป็นศิลปะที่ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียเอาไว้ แต่ก็ปรากฏลักษณะเด่นของวัฒนธรรมจีนผสมผสานอยู่ภายใน เกิดเป็นงานพุทธศิลป์ในรูปแบบของจีนเอง (高用华 2009 : 16-17)

ในสมัยราชวงศ์สุยและราชวงศ์ถังตอนต้น นอกจากจะเป็นยุคที่รุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาแล้ว ยังถือเป็นยุครุ่งเรืองของงานพุทธศิลป์ของถ้ำม่อเกาคุ ในช่วงสมัย ๒ ราชวงศ์นี้ ถ้ำม่อเกาคุถูกสร้างเพิ่มขึ้นถึงประมาณ ๑,๐๐๐ ถ้ำ และที่ยังคงได้รับการรักษาเอาไว้จนถึงปัจจุบันมีอยู่ ๒๙๔ ถ้ำ สถาปัตยกรรมของถ้ำที่สร้างในสมัยราชวงศ์สุยนั้นได้รับการพัฒนาให้มีลวดลายละเอียดและงดงามยิ่งขึ้น โดยลักษณะโครงสร้างหลักยังคงสืบทอดรูปแบบสมัยราชวงศ์เหนือ ประติมากรรมที่ปรากฏภายในถ้ำโดยปกติจะเป็นพระศรีศากยมุนี ๑ องค์ พระอรหันต์ ๒ องค์ คือ พระมหากัสสปะและพระอานนท์ พระโพธิสัตว์ ๒ องค์ ถ้ำบางแห่งยังมีประติมากรรมรูปเทพผู้พิทักษ์หรือยักษ์

งานประติมากรรมและจิตรกรรมสมัยราชวงศ์สุยภายในถ้ำม่อเกาคุลำดับที่ ๓๐๔ (ซ้าย)
และภายในถ้ำม่อเกาคุลำดับที่ ๔๒๓ (ขวา)

อยู่ด้วย เมื่อถึงสมัยราชวงศ์ถัง ลักษณะโครงสร้างของถ้ำที่สร้างในสมัยนี้ส่วนใหญ่เป็น “ถ้ำวิหาร” เพดานเป็นรูปทรงกรวยคว่ำ ประติมากรรมภายในถ้ำส่วนใหญ่ประกอบด้วย พระศรีศากยมุนี ๑ องค์เป็นองค์ประธานอยู่ศูนย์กลาง ด้านข้างประกอบด้วย พระอรหันต์ ๒ องค์ พระโพธิสัตว์ ๒ องค์ เทพผู้รับใช้ ๒ องค์ เทพผู้พิทักษ์ ๒ องค์ และยักษ์ ๒ ตน

งานประติมากรรมและจิตรกรรมสมัยราชวงศ์ถังภายในถ้ำม่อเกาลำดับที่ ๓๓๑

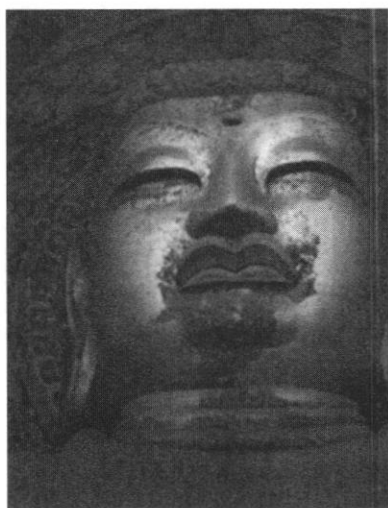
งานประติมากรรมรูปพระศรีศากยมุนีในสมัยราชวงศ์ถังถือได้ว่าเป็นงานประติมากรรมที่มีความงดงามมากที่สุด ลักษณะของศิลปะในยุคนี้ที่โดดเด่นคือ มีรูปลักษณะของสตรีเข้าไปผสมผสานอย่างเด่นชัด โดยพระวรกายของพระศรีศากยมุนีจะถูกปั้นให้มีลักษณะอวบอ้วนห่อหุ้ม พระพักตร์ดูอ่อนโยนและมีเมตตา มวยผมเป็นรูปก้นหอย สวมจีวรคลุมไหล่สีแดงซึ่งร้อยจีบบนจีวรถูกปั้นได้อย่างพลิ้วไหวงดงาม ขณะเดียวกันก็มีการใช้เทคนิคการปั้นที่เผยให้เห็นถึงความงามของร่างกายที่อยู่ภายใต้จีวร ผสมผสานให้เกิดความงามทั้งภายนอกและภายใน แสดงให้เห็นถึงความสามารถอันสูงส่งของช่างฝีมือสมัยราชวงศ์ถัง สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่ง คือ งานประติมากรรมรูปพระศรีศากยมุนีที่สร้างขึ้นนั้นจะมีความเกี่ยวข้องกับจักรพรรดิ เช่น มีรูปร่างหน้าตาที่คล้ายคลึงกับองค์จักรพรรดิที่ทรงอุปถัมภ์การสร้าง อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ขององค์

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๔ (๒๕๕๕) ฉบับที่ ๒ ๒๐๗

จักรพรรดิพร้อมกับการแสดงถึงแนวความคิดที่ว่า “จักรพรรดิเปรียบเสมือนพระศรีศากยมุนี” (顾虹 2011 : 69) อันเป็นแนวความคิดที่จะใช้ศาสนาเป็นประโยชน์สนับสนุนการเมือง

งานประติมากรรมพระศรีศากยมุนีสมัยราชวงศ์ถังภายในถ้ำม่อเกาคุลำดับที่ ๓๒๘ (ซ้าย)
และภายในถ้ำม่อเกาคุลำดับที่ ๔๕ (ขวา)

งานประติมากรรมพระศรีอริยเมตไตรยสมัยราชวงศ์ถังภายในถ้ำม่อเกาคุลำดับที่ ๑๓๐

นอกจากงานประติมากรรมรูปพระศรีศากยมุนีแล้ว งานประติมากรรมอื่น ๆ ต่างก็มีลักษณะเด่นของตนเองแตกต่างกันออกไป โดยงานประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์ และเทพผู้รับใช้นั้นมีลักษณะเป็นหญิงสาวทั้งงดงามและอ่อนโยน อันแสดงให้เห็นถึงความงามและความสูงศักดิ์ งานประติมากรรมรูปพระอรหันต์ ๒ องค์ มีองค์หนึ่งสูงวัย อีกองค์อ่อนเยาว์ โดยองค์ที่สูงวัยคือพระมหากัสสปะ ส่วนองค์ที่อ่อนเยาว์คือพระอานนท์ ทั้ง ๒ องค์ถูกปั้นให้ดูมีชีวิตชีวาราวกับมีชีวิตจริง งานประติมากรรมรูปเทพผู้พิทักษ์นั้น ถูกปั้นให้ดูมีอำนาจและมีพลัง สวมชุดเกราะสง่าผ่าเผย และงานประติมากรรมรูปยักษ์จะถูกปั้นให้ดูโหดร้ายดุร้าย กล้ามเนื้อในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายถูกปั้นให้ดูนูนขึ้นเป็นกล้ามเนื้อแข็งแรงบึกบึน ซึ่งทั้งหมดนั้นล้วนแต่มีความงามที่โดดเด่นเป็นของตนเอง งานประติมากรรมในสมัยราชวงศ์ถังยังมีลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งคือจะมีการลงสีและปิดทอง จึงถูกเรียกว่าประติมากรรมลงสี งานประติมากรรมเหล่านี้เมื่อพิจารณาประกอบกันเข้ากับภาพจิตรกรรมสีสังคมาที่อยู่โดยรอบภายในถ้ำแล้ว ก่อให้เกิดเป็นฉากของงานพุทธศิลป์ที่มีความงดงามตระการตา (高用华 2009 : 17-22)

งานประติมากรรมสมัยราชวงศ์ถังภายในถ้ำม่อเกาคุลำดับที่ ๓๒๘ ประกอบด้วยพระอานนท์ (ซ้าย) พระมหากัสสปะ (กลาง) และพระโพธิสัตว์ (ขวา)

นอกจากประติมากรรมและจิตรกรรมทางศาสนาแล้ว งานจิตรกรรมที่ผนังถ้ำยังเป็นงานศิลปะที่มีคุณค่าสำหรับการศึกษาวิถีชีวิตและสังคมจีนในแต่ละยุคที่สร้างผลงาน

งานประติมากรรมรูปเทพผู้พิทักษ์สมัยราชวงศ์ถังภายในถ้ำม่อเกาคุลำดับที่ ๔๖ (ซ้าย)
และงานประติมากรรมรูปยักษ์สมัยราชวงศ์ถังภายในถ้ำม่อเกาคุลำดับที่ ๑๙๔ (ขวา)

นั้น ๆ บางภาพสะท้อนวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ การทำมาหากินทางเกษตรกรรม และการค้าขาย และส่วนที่มีค่ายิ่งสำหรับการศึกษาเกี่ยวกับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือพระไตรปิฎกและหลักฐานเกี่ยวกับคำสอนที่ผู้คนในยุคก่อน ๆ ได้คัดลอกไว้ด้วยความเชื่อว่าจะได้บุญ ยังตกค้างอยู่ในถ้ำต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

ในสมัยการปกครองของอาณาจักรสุฟานและกองกำลังกุกยอซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์ถังตอนปลาย สมัยห่าวราชวงศ์สิบอาณาจักรและสมัยราชวงศ์ซ่งตอนต้นนั้น งานพุทธศิลป์ทั้งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของถ้ำ ประติมากรรม และจิตรกรรมส่วนใหญ่ยังคงสืบทอดรูปแบบจากสมัยราชวงศ์ถัง แต่ความงดงามทางศิลปะของถ้ำที่สร้างในยุคนี้เริ่มลดลง รูปแบบทางศิลปะของงานพุทธศิลป์ภายในถ้ำม่อเกาคุเริ่มปรากฏลักษณะที่ตายตัว เนื้อหาของงานจิตรกรรมเริ่มมีปรากฏเรื่องราวหรือประวัติของผู้บริจาคสร้างถ้ำแห่งนั้น นับตั้งแต่ยุคนี้เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงสมัยราชวงศ์หยวน งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏขึ้นภายในถ้ำม่อเกาคุค่อย ๆ เริ่มเสื่อมถอยลง จนกระทั่งเมื่อสิ้นสุดราชวงศ์หยวน ก็ไม่

ถ้ำม่อเกาคุลำดับที่ ๙๖ โบราณสถานหลักแห่งหนึ่งของถ้ำม่อเกาคุ ด้านหน้าสร้างเจดีย์ ๙ ชั้นคลุมถ้ำไว้ เจดีย์ ๙ ชั้นนี้ เดิมมีเพียง ๔ ชั้น ต่อมาในสมัยราชวงศ์ถังตอนปลายได้ต่อเติมเป็น ๕ ชั้น และใน ค.ศ. ๑๙๓๕ ได้สร้างเพิ่มอีก ๔ ชั้น เป็น ๙ ชั้นดังปัจจุบัน ภายในถ้ำประดิษฐานพระศรีอริยเมตไตรยขนาด ความสูง ๓๕.๕ เมตร ซึ่งถือเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเป็นอันดับ ๓ ของประเทศจีน

ปรากฏว่ามีการขุดเจาะสร้างถ้ำม่อเกาคุขึ้นอีก สิ้นสุดประวัติศาสตร์การสร้างถ้ำม่อเกาคุ ที่ต่อเนื่องกันมาเกือบพันปี หลงเหลือไว้เพียงมรดกแห่งความงามและความยิ่งใหญ่ ของงานพุทธศิลป์อันเป็นมรดกที่ทรงคุณค่าของโลก ณ ดินแดนแห่งนี้

สรุป

เขต둔หวงเป็นพื้นที่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมมาตั้งแต่ โบราณ เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งที่อยู่ปลายด้านตะวันตกสุดของระเบียบเหอซี ส่งผลให้ เขต둔หวงกลายเป็นศูนย์กลางการคมนาคมบนเส้นทางสายไหม แม้ว่าเขต둔หวงจะ

อยู่ในพื้นที่ทุรกันดารห่างไกลความเจริญ แต่การที่มีทำเลที่ตั้งบนเส้นทางสายไหมและเป็นเมืองหน้าด่านด้านตะวันตกสุดของจีนจึงทำให้เขต둔หวงเป็นเขตแรกสุดของจีนที่ได้รับการถ่ายทอดพระพุทธศาสนาซึ่งมีจุดกำเนิดจากอินเดียจนเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภาคตะวันตก อย่างไรก็ตามในช่วงแรกนั้น เนื่องจากพระพุทธศาสนายังไม่ได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นปกครองเท่าใดนัก ทำให้พระพุทธศาสนายังไม่เจริญรุ่งเรืองในเขต둔หวง กระทั่งถึงสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันตกเมื่อผู้ปกครองเลื่อมใสและให้การสนับสนุนส่งเสริมอย่างจริงจัง พระพุทธศาสนาจึงได้เริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้นเรื่อยมาในเขต둔หวง ก่อนที่จะเจริญสูงสุดในช่วงที่เขต둔หวงถูกปกครองโดยอาณาจักรอู๋ฟานและกองกำลังกุยอู๋จั้น เนื่องจากพระพุทธศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าวได้หลอมรวมเข้าสู่สังคมและกลายเป็นแนวคิดพื้นฐานของสังคม กรอบความคิดหลักของสังคม둔หวงที่สะท้อนผ่านวัฒนธรรมและประเพณีของเขต둔หวงล้วนแต่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น อีกทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาก็ได้กลายเป็นกิจกรรมหลักที่ประชาชนในทุกชนชั้นของสังคมเข้ามามีส่วนรวม โดยกิจกรรมทางศาสนาที่ปรากฏขึ้นในเขต둔หวงนั้นได้สะท้อนให้เห็นรูปแบบการนับถือพระพุทธศาสนาของประชาชนในเขต둔หวง ๒ ประการ ประการแรก คือ การนับถือในลักษณะของรูปแบบในการนำไปใช้ได้จริงซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพุทธศาสนานิกายมหายาน ประการที่สอง คือ การนับถือในลักษณะของการหวังสิ่งตอบแทนที่เป็นรูปธรรม

เมื่อสิ้นสุดสมัยการปกครองของกองกำลังกุยอู๋จั้นพระพุทธศาสนาในเขต둔หวงก็เริ่มปรากฏเค้าโครงของความเสื่อม ก่อนจะค่อย ๆ เสื่อมสูญไปหลังจากสิ้นสุดสมัยราชวงศ์หยวน เนื่องจากการค้าผ่านเส้นทางสายไหมหมดความสำคัญลง ส่งผลกระทบให้ความเป็นศูนย์กลางของเขต둔หวงก็ต้องหมดลงด้วย พระพุทธศาสนาที่เคยเจริญรุ่งเรืองในเขต둔หวงจึงหลงเหลือไว้แต่เพียงถ้ำม่อเกาคุมรดกโลกทางวัฒนธรรม ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาของชาว둔หวงงานพุทธศิลป์ทั้งประติมากรรมและจิตรกรรมภายในถ้ำม่อเกาคุจึงบ่งบอกเรื่องราวความรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาของเขต둔หวง และสะท้อนให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ ตลอดจนวิถีชีวิตของชาวจีนในสมัยโบราณได้อย่างชัดเจน

บรรณานุกรม

- (北齐) 魏收撰 (2011) 《魏书》 第八册, 北京 : 中华书局。
- 党燕妮 《晚唐五代宋初敦煌佛教信仰特点初探》《世界宗教研究》 2007 第 2 期。
- 高用华 (2009) 《敦煌莫高窟》, 长春 : 吉林文史出版社。
- 顾虹 (2011) 《世界的敦煌》, 上海 : 上海古籍出版社。
- 李正宇等 (1998) 《唐代敦煌世俗佛教研究》, 打印本。
- 马德 (1997) 《敦煌莫高窟史研究》, 兰州 : 甘肃教育出版社。
- 马德、王祥伟 (2010) 《中古敦煌佛教社会化论略》, 北京 : 中国社会科学出版社。
- 宁可、郝春文 (2010) 《敦煌的历史和文化》, 北京 : 中国国际广播出版社。
- 荣新江 (1996) 《归义军史研究—唐宋时代敦煌历史考索》, 上海 : 上海古籍出版社。
- 荣新江 (2001) 《敦煌学十八讲》, 北京 : 北京大学出版社。
- 萧默 (1996) 《敦煌莫高窟的洞窟形制》《中国石窟·敦煌莫高窟》二, 北京 : 文物出版社。
- 敦煌文物研究所 (1996) 《中国石窟·敦煌莫高窟》二, 北京 : 文物出版社。
- 敦煌文物研究所 (1997) 《中国石窟·敦煌莫高窟》三, 北京 : 文物出版社。
- 敦煌文物研究所 (1998) 《中国石窟·敦煌莫高窟》四, 北京 : 文物出版社。
- 张力仁 (2006) 《文化交流与空间整合—河西走廊文化地理研究》, 北京 : 科学出版社。
- 《中华文明史话》编委会编 (2012) 《敦煌史话》, 北京 : 中国大百科全书出版社。
- 竹沙雅章 (1982) 《中国佛教社会史研究》, 东京 : 同朋舍; 转引自荣新江 (2001) 《敦煌学十八讲》, 北京 : 北京大学出版社。

